

szólalom, miszerint zenei forradalma a németiség belső „újjászületését” szolgálja. Ezt követően mindenestre gyakoribbá válnak a Wagner-műsorral jelentkező, Temesváron kívül is saját erőből megoldott koncertek. A műsorok összetétele viszont egyre egyhangúbb a hangzatos, nagy nyitányokkal és az unosuntig ismert kórusművekkel. Elmaradhatatlanná válik a *Mesterdálnokok*-nyitány, a műegészről elszakítva a maga otrombán bombasztikus frázispuffogatásával. A háborús időszakban a bajtársi búcsúztatók is egyre inkább Wagner-számokat kívánnak, viszont egyre hiányosabbak a hangszeregyüttesek, hiszen szép sorjában a zenésztársak is kikerülnek a frontra. A német kapitulációt követően a Wagner-koncertek főbb részvevőit, nem Wagner miatt, hanem a náciknak tett propagandaszolgálat okán a szovjethez átállt Romániában büntetik, de Temesvár többszöri névváltoztatáson átment városi zenekarát Mihály király 1947-ben „rehabilitálja”. Az együttes ezentúl horogkeresztes zászlókkal övezett Hitler-porté helyett hamarosan egy-egy nagy Sztálin-kép (majd újabb ábrázolatok) alatt játszhat, az új kultúrpolitika dicséretére legyen mondva, most is a *Mesterdálnokok*-nyitányon kezdve. Az új temesvári opera az 1960-as években tanulja be *A bolygó hollandit* s még egyszer a *Lohengrint* is, de nem jut el a *Mesterdálnokok* teljes bemutatásáig, *A Nibelung gyűrűjéig*, a *Trisztán és Izolda*ig vagy a *Parsifalig*.

Komáromi Sándor

Vallásilag vegyes házasságok a történelmi Magyarországon. Jogi normák és társadalmi gyakorlat 1848-ig

Šoltés, Peter: *Konfesionálne zmiešané manželstvá v Uhorsku. Právne normy a sociálna prax do roku 1848.* = *Historický časopis.* 62. r. 2014. 3. no. 415–446. p.

A vallásilag vegyes házasságok nem csupán egyháztörténeti szempontból, hanem társadalmi és kulturális nézőpontból is érdekes és inspiratív kutatási témának bizonyulnak. Ezekben a házasságokon keresztül kiválóan megfigyelhetők és elemezhetők a polgári és egyházi jogi normák

és a kodifikálatlan társadalmi normák kialakulása, formálódása, elfogadása és betartása a mindennapi életben.

A vallásilag vegyes házasságok a legintenzívebb interkonfesszionális kommunikáció területét képviselték. Két különböző vallási felekezethez tartozó egyén között létrejött házasság ugyanis befolyásolta az egész helyi közösséget.

A kutatás a Mária Terézia uralkodásától az 1848–49-es forradalomig tartó időszakot öleli fel. A Habsburg Monarchiában a jozefinizmus előtti korban az államhatalom hozzáállása a vallásilag vegyes házasságokhoz teljes mértékben megegyezett az egyházi állásfoglalással, azonban a Türelmi rendelettel (amely az addiginál szabadabb vallásgyakorlást engedélyezett) az egyház és az állam céljai és érdekei szétváltak. Az így kialakult helyzetben a következő kérdésekre kerestek választ: mely felekezet papja és milyen körülmények között jogosult összeadni különböző felekezetű párokat és melyik vallás szerint neveljék a gyermekeket?

A katolikus egyháznak a házasságkötésre vonatkozó formáját és egyházi jogi feltételeit a tridenti zsinat határozta meg: a házasság szentségének dogmája, a bűnbocsánat és az Eucharisztia szentségében való részesedés a házasságkötés előtt kizárta a felekezetileg vegyes házasságok létrejöttét. Azonban a 18. század folyamán a vegyes házasság és a vele összefüggő felmentés iránti egyre nagyobb igény miatt az egyház fontolóra vette a katolikusok és nem katolikusok közötti házasságkötés egyházi jogi szabályozását. XIV. Benedek pápa pápai engedélyhez kötötte a felmentés jogát, amennyiben a katolikus felet nem fenyegeti az elszakadás veszélye, a gyermekek katolikus hitben nevelődnek, és ha a katolikus fél a nem katolikus társ megtérését szorgalmazza. Bár az egyház álláspontja a későbbiekben is alapvetően elutasító maradt, a 19. század első harmadában hat pápai bullát adtak ki a vegyes házasságokra vonatkozóan. VIII. Piusz pápa már elismerte a protestáns lelkész előtt, a katolikus pap passzív részvételével zajló házasságkötést is. XVI. Gergely pápa 1832-ben kiadott enciklikájában részletesen meghatározta a teendőket vegyes házasság megkötése esetén: a pap kötelessége a házasulandó felek felvilágosítása az ilyen házasság veszélyeiről és az egyházi előírások betartásának és a gyermekek katolikus neveltetésének fontosságáról. Azonban ilyen házasságot a templom területén kívül, egyházi szertartás

nélkül, a jegygyűrűk és a házastársak ünnepélyes megáldása nélkül kell megkötni. 1841-ben Lambruschini kardinális reagálva a magyarországi püspökök indítványaira, a gyermekek és a házastárs katolikus hitének garanciája esetén engedélyezte a házasság megáldását.

Magyarországon a 18. század közepén felekezeti vegyes házasság megkötése esetén kötelezvényt kellett aláírniuk a házasulandó feleknek, miszerint katolikus hitben fogják nevelni a születendő gyermekeket. A kötelezvény gyakori megszegése miatt királyi határozatban (1756, 1761) büntetést helyeztek kilátásba. Mária Terézia és II. József uralkodása változást hozott: korlátozták Róma befolyását a helyi egyházra. A Türelmi rendelet változást hozott a két protestáns felekezet életébe is: megszüntette a nem katolikus félnek a gyermekek katolikus nevelésével kapcsolatos aláírási kötelezettségét.

A Türelmi rendelet kimondta: ha az apa katolikus, minden gyermeket (nemtől függetlenül) az apa hitében kell nevelni; ha az apa protestáns és az anya katolikus, a gyermekek nemük szerint kövessék szüleik hitét. Mindkét norma intenzív ellenállást váltott ki mindkét felekezeti táborban.

A két protestáns egyház hozzáállása is elutasító volt a vegyes házasságokkal szemben. Véleményüket neves teológusok érveire alapozták.

A legkomplikáltabb esetek abból adódtak, amikor olyan vegyes házasságból született párok kötöttek házasságot, akiket a törvény ellenére sem neveltek katolikusnak. Az államhatalomnak folyamatosan reagálnia kellett a helyi közösségnek a törvényekkel szemben tanúsított szembeszegülésével.

Az államhatalom a 19. sz. első felében két célt tartott szem előtt: az államvallás kiváltságának megőrzését és a nem katolikus lakosság lojalitásának biztosítását. A normák fejlődése és változása során olyan összetett helyzet állt elő, amelyben a katolikus egyház szempontjából az előzetes egyházi felmentés nélkül megkötött házasság megengedhetetlennek bizonyult, míg polgárjogi szempontból az ilyen házasságok jogerőre emelkedtek.

A liberális ellenzék egyik legfőbb célja lett a protestánsok valósi egyenrangúsítása és az interkonfesszionális kapcsolatok igazságos elrendezése. A vegyes házasság kérdése országos problémává vált. A két

ellenfél (a liberális és reform nemesség az ellenzéki sajtóval kontra katolikus egyház és a konzervatív politikai körök egy része) a sajtóban, az országgyűlésben, kaszinókban és kávéházakban mérte össze erejét.

A történet érdekessége, hogy éppen Kossuth Lajos és Meszlényi Terézia volt az az első felekezeti pár, akiktől katolikus pap tagadta meg a házassági áldást. Az ellenzék az 1647/14. sz. törvénycikkelyre hivatkozva 600 arany bírsággal kívánta súlytani minden egyes hasonló módon eljáró katolikus papot.

A vegyes házasságok a forradalom előtti időszakban is mind társadalmilag, mind politikailag fajsúlyos kérdést képviseltek. A katolikus egyház bennük látta a vallási indifferentizmus, a szekularizmus, az erkölcsi hanyatlás és a vallásosság meggyengülésének egyik fő okát. Elutasító állásfoglalással találkozunk a protestáns diskurzusban is: a teológiai okok mellett a gyermekek vallásos nevelésének megoldatlan helyzete miatt, ugyanis elvileg a vegyes házasságokban csupán a gyermekek negyedét lehetett református hitben nevelni.

A vallásilag vegyes házasságok leghatékonyabb szabályozó eszközei a kötelezvények (írásbeli nyilatkozatok) voltak. Ezt a jogi rendelkezést a magyar jogrendbe 1749-ben vezették be és a 18. század 60-as éveinek végéig ellenőrizték a betartását. Ebben az írásos nyilatkozatban a nem katolikus fél, illetve mindkét házastárs vállalta a katolikus hit megőrzését és a gyermekek katolikus hitben való nevelését. A nyilatkozatok nem csupán a kötelezéseket foglalták magukba, hanem a pontosan megszabott büntetést is a vállalt kötelezettségek be nem tartása esetén.

A szabadságharc kitörése előtt, hosszas huzavona után sikerült érvényesíteni az interkonfesszionális kapcsolatok megoldásának modelljét, amely a reciprocitás elvéből indult ki és megszüntette az államvallás kiváltságát.

Császári Éva